

Svećenik Vilim Švelec i gospodarsko poučavanje seljaštva u Hrvata 19. stoljeću

MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ

Redovita profesorica u mirovini

Draškovićeva 23/IV
HR-10000 Zagreb
mira.kolar@zg.t-com.hr

Pregledni članak

Review article

Primljeno/Received: 15. 12. 2010.
Prihvaćeno/Accepted: 15. 01. 2011.

ELIZABETA WAGNER

Diplomirana povjesničara umjetnosti i informatologije
Draškovićeva 23
HR-10000 Zagreb

Vilim (Vilhelm) Švelec rođen je u Križevcima 26. kolovoza 1826., a umro je u Martinskoj Vesi 14. studenog 1871. Želio je reformu Katoličke crkve pa mu je vodstvo Katoličke crkve dodijelilo župu u Martinskoj Vesi kraj Siska, gdje je bio izoliran u svojem djelovanju. To ga je usmjerilo prema rješavanju problema koji su mučili seljaštvo Martinske Vesi. Poučavao je seljake u naprednom gospodarstvu, a jednako je tako djelovao i na djecu u osnovnoj školi, stvorivši tako osnovu na kojoj se je hranio Stjepan Radić koji je tu polazio osnovnu školu. U radu se nastoji ukazati na veliku ulogu katoličkog svećenstva u razvoju seljačkoga gospodarstva do vremena dok im tu ulogu nisu preuzeli učitelji.

Ključne riječi: Vilim Švelec, svećenik, Križevci, Martinska Ves, gospodarstvo

Hrvatska, Slavonija i Dalmacija bile su tijekom 18. i 19. stoljeća podijeljene, s time da se uvijek na tu zemlju gledalo kao na nesposobnu za samostalan život, kao što je to mislio još prof. Adalbert Barić kojega je carica Marija Terezija poslala da osnuje Kameralnu školu u Varaždinu kao prvo ekonomsko učilište u Hrvatskoj. No nisu svi tako mislili. U kalendarčićima **Pavla Rittera Vitezovića** nalazi se mnoštvo savjeta seljacima.¹ **Matija Antun Relković** smatrao je da budućnost ovisi o razvoju gospodarstva, a njegov sin **Stjepan Matija Relković** objavio je godine 1796. *Kućnik* kao gospodarski kalendar gdje su radovi raspoređeni po mjesecima. Relković piše

da je *Kućnik* svestrana knjiga, ali ne zabavna, već poučna i da sve u njemu ima svoju svrhu i cilj, jer »Kučnik jeste vladaoc« u kući i svime znade upravljati, ali da to treba raditi složno i dobronamjerno, ali i sa mnogo znanja i da pravi kućedomaćin treba znati planirati zazirući od sile i nasilja, grubih riječi,² a zatim odmah govori o alatu govoreći o karakteristikama i najboljoj upotrebi alata prema vrsti zemlje,³ jer »Od naravi svaka jest (misli na zemlju, opaska M. K.-D.) neplodna: i Texka, i Laka!

Svaku valjá obraditi, jer s Neradjene Nishta se ne bere.«⁴

Daje savjete kako se sprema gnojivo i savjetuje da se drži svakakvo blago i živad te ukazuje na korist takva uzgoja za vlastitu hranu, prodaju i zamjenu. Treba znati raditi kućanske poslove i

¹ Kolar-Dimitrijević, Mira, *O gospodarskoj problematici u zagrebačkim kalendarima do 1850.*, u: *Zbornik Zagrebački Gradec 1242-1850.*, Zagreb, 1994., str. 211 – 230. Kalendar ili koledari postaju prave narodne čitanke upravo zbog gospodarskih savjeta. Tako u *Danici Koledaru* nalazimo od 1872. napise Dragutina Stražimira, Milana Kučenjaka koji je u 6000 primjeraka objavio knjigu o pčelarstvu. (Keglević, S., *Danica Koledar i ljetopis društva svetojeronimskog, Gospodarski list*, Novinsko nakladničko i trgovačko d. d., Zagreb, 1. prosinca 1994.)

² Relković, Josip Stjepan, *Kučnik*, Osijek, 1796., str. 14.

³ Isto, str. 16 – 17.

⁴ Isto, str. 27.

»...treba raditi po starom dok ne nauči bolje.«⁵ U istom poglavlju odgovara na prigovore da se on kao redovnik bavi poslovima koji ne spadaju na duhovnike.

Pjeva:

»Men' bih volja posluxiti Domu,
(Svaki mora jer sluxiti svomu!)
U chemuchu? Shtomi Duxnost veli?
Nju i tako Puk od mene xeli!«⁶

Kaže da su nekoć redovnici prvi naučavali narod svakomu poslu i sami radili poljske poslove.

»Dasu pervi Redovnici bili,
Koji svake Poslesu uchili;
Jer, Koji su u samochu stali,
Na Posao se rukovni su dali,
I na poljski, - iza Molitavah
Ta biahse njiova Zabava.«⁷

Relković piše da svaki čovjek ima duševni i tjelesni život i da je to nauk sv. Pavla, koji je radio kako ne bi dosadio živeći u čijem domu na tuđi trošak, a istovremeno je vršio obraćenja.

»Jer svi Ljudi dva Xivota xive:
Jedan Dushni koji je upravljan s neba, i
Drugi Xivot tilesni se zove,
On nam' kaxe sve Duxnosti ove,
Tira radit, jer xiviti valja.«⁸

I upravo ovim stihovima Relković govori na kraju 18. stoljeća da je dužnost svećenika da ima dva života: duhovni i tjelesni, a u zbrinjavanju tjelesnoga da treba raditi, jer je grješan tko besposlen leži.

Nakon detaljna opisa poslova kroz dvanaest mjeseci Relković je napisao i posebno poglavlje *Zavershaj posla*, odnosno završetak, koji je prepun dobrih poruka, misli i savjeta. U njemu Relković daje osnove dobrog gospodarstva. Kaže da je potrebna vještina u poslu, ali i složan rad ljudi, jer »Brez tog dvoiga zalud se tko trudi.«⁹ Tu savjetuje koje obrtnike treba imati svako selo. Bez kovača, remenara i kolara selo ne može biti, ako se koriste usluge varoških obrtnika, onda je to i skupo, a

osim toga se gubi i mnogo vremena za odlazak u varoš i natrag. U selu treba biti i mesar jer se od mesa priređuje hrana koju trebaju ne samo domaći, već i putnici jer meso daje snagu. Daje upute kakva treba biti zdrava hrana.¹⁰ Traži da se suzbiju prekupci i da svaka kuća ima mlijeka te da općina ima dužnost voditi poslove oko stoke i sprječavati nepoštenu trgovinu bogatih na račun siromašnih.

»Novac, Kruh i Smok domachi,
Da se ima u Obiliu nachi;
Tom' da se ne nadbia Cina.«¹¹

Relković prigovara karminama, gdje je pokop praćen jelom i pićem, što je i neprilično i nezdravo. Kaže da ostali zanati malo vrijede u selu, a osobito ako se radi o nevaljalim obrtnicima koji nisu uspjeli u varoši pa dolaze u selo i tu ponajviše otvaraju birtije. Savjetuje otvaranje svratišta (krčma), gdje bi putnici mogli i prenočiti i gdje bi se mogli naći, a ne bi dolazak u selo bio tajan, pa bi i to bilo od koristi i općini.¹²

Relković ističe prednosti učenja te korisnost učenja čovjeka i za Boga i za kralja i za sebe i za općinu, jer »Nauk valja, da tko Csovik bude.«

»Jer, tkogod se Naukom uljudi,
Oni lako i Pametjom sudi.
Poznajuchi, za Boga, za Kralja,
Shtomu za se, i Opchinu valja!«¹³

Prekrasno zvuče stihovi da su roditelji prvi učitelji svoje djece i da im je zadatak:

»Slabe Misli ditinje nek rede
Roditelji, i pomljivo glede,
Da izmiloch nje na Pravac dile,
Kako b' Prave, i poshtene bile.«¹⁴

Važna je i poruka da prvo nek uče o Bogu, a zatim o zakonu, jer zakon prisiljava čovjeka na slogu.

»Zakon Dushu, i poshtenje vexe,
I Csovika k duxnosti pritexe,
Tako, da tko Zakonu se krie,
On ni Csovik zvati se nesmie.«¹⁵

5 Isto, str. 33.

6 Isto, str. 34.

7 Isto.

8 Isto, str. 35.

9 Isto, str. 431.

10 Isto, str. 433.

11 Isto, str. 436.

12 Isto, str. 439 – 440.

13 Isto, str. 440.

14 Isto, str. 441.

15 Isto.

Ističe da treba poštovati zapovijedi starih. Relković pjeva na istome mjestu: »Po Posluhu sve napridno biva« te navodi redosljed poslušnosti, a sve to pod molitvom koja se mora naglas izmoliti u jutro i na večer. Bez molitve se družina ne smije razići kao što se ne smije izbjeći ni polazak crkve u nedjelju i na svetac, a ono što se čuje u crkvi, neka se i kod kuće spominje, jer samo tiskani listovi i knjige ni kod načitanih ljudi nisu dovoljni. Polazak crkve nije danguba te se radi zajedništva treba znati i čitati i moliti i pjevati.¹⁶ Relković navodi da je tako kod mnogih drugih zemalja, gdje i muško i žensko biva poučeno u čitanju te se lakše opredjeljuju i za vojništvo i na nauk i na zanate i na trgovinu jer su pismeni prilagodljiviji svakom zvanju.¹⁷ Relković se žali da naša mladež nije takva, već da je divlja i bez straha, ali i bez znanja te da je takvu djecu teško odgajati i da djecu treba u djetinjstvu dobro odgajati.

»Jer, Tko Pruta izmlada nesvie,
Vech' on savit verstan motku nie.«¹⁸

Završava stihovima da obitelj, odnosno za drugu treba zasnivati na zakonu, a održati na poslušnosti, poštenju, brizi i na slozi.

»Kano: da je jedno!

Dat'che Bogu, shto od njih Bog hoche,
Caru Carsko! ..shtoj' odvishje, tkoche.

Uxivati, nego koji trude?

Dakle: nek jim probitacsko bude: sverha.«¹⁹

U teškim kriznim vremenima koja su počela nakon Bečkog mira uz neuspjeh pokušaj restauracije stanja prije napoleonskih ratova, kraj golemih gubitaka u ljudstvu u šest ratova Svete alijanse, a onda i nestanka brojnih krajišnika u Napoleonom postrojbama u Rusiji, malo je tko vodio sustavnu brigu o poljoprivredi. Svaki je veleposjed izgrađivao vlastitu strategiju preživljavanja, koristeći se iskustvima tadašnje Europe, a još više obiteljskom tradicijom, koja često nije isključivala ni razne praznovjerice. No bolesti, krize, nestašica novca i česte gladi upozoravale su da se treba ponovno povesti briga o gospodarstvu i o zemlji iz koje sve potječe i u koju se sve vraća.

Unatoč nedovoljnoj istraženosti arhivskih izvora vjerujemo da je Relkovićev *Kučnik* utjecao na svećenstvo u 19. stoljeću da se bavi gospodarskim pitanjima. To je zapazio i akademik Bratulić u svojem referatu na znanstvenom skupu posvećenu Josipu Stjepanu Relkoviću.²⁰ Možda bi se to svećenstvo bavilo i bez Relkovićeve poticaja gospodarskim pitanjima jer rijetko koja crkvena župa nije imala posjed. Osim toga nestali su mnogi posjedi crkvenih redova odlukom cara Josipa II., a ti su samostani bili ne samo prosvjetno, kulturno i vjersko, već često i gospodarsko središte širega gravitacijskog područja. Vjerujem da se je za *Kučnikom* posegnulo tamo gdje ga je bilo, a to je djelo i danas zanimljivo za svakoga tko se bavi seoskim gospodarstvom i ja se čudim da nije u prošlosti izišlo više izdanja ove vrijedne knjige. Razlog tomu treba tražiti svakako u ratovima na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, ali i u novome prepreporodnom i preporodnom dobu koje je u sukobu s Metternichovom restauracijom, koja je počela nakon Bečkog kongresa u izvanredno teškim okolnostima. No razloga svakako ima više, a jedan je svakako ikavski govor kojim je *Kučnik* pisan i koji je Gaj tretirao podjednako kao i kajkavsko narječje, a da ne govorimo o zastarjeloj pravopisnoj ortografiji Relkovićeve *Kučnika*.²¹ Drugi je razlog što je Relković bio katolički svećenik, ali *Kučnik* nije bio pisan na način kako su to bila druga djela koja je izdavala Crkva, gdje sve dolazi od Boga, već se mnogo polaže na zdravu pamet i trud, a Bog se spominje, ali u funkciji moralnog odgoja. Treći je razlog što su u naše krajeve počele stizati s novim vremenom nove ideje i informacije o novim znanstvenim područjima koje su donijeli industrijska revolucija i parobrodarstvo te željeznički promet. Zanimljivo je spomenuti da je Novosađanin **Dimitrije Petrović**, koji je studirao tehniku u Pragu 1845. – 1848., izdao *Poljodjelstvo* u kojem navodi što treba seljak koji mjesec raditi, a onda je počeo izdavati 1855. i list *Ratar* u Srijemskim Karlovcima kao prvi srijemski list vezan za gospodarstvo, radinost i trgovinu. *Kučnik* je

16 Isto, str. 442 – 443.

17 Isto, str. 444.

18 Isto.

19 Isto, str. 445.

20 Akademik Josip Bratulić u svojem referatu na ovom skupu 15. listopada 2004. također se je osvrnuo na rad svećenstva na gospodarskom polju.

21 Treba se samo prisjetiti kakvi su sve nedopušteni zahvati vršeni na *Satyrnu* Matije Antuna Relkovića kako bi se njime politički manipuliralo, od samog Relkovićeve prezimena pa do mijenjanja smisla teksta.

tajno, ali ipak i trajno čitan te je Relkovićevo djelo služilo kao određen predložak kasnijim gospodarskim piscima za upute seljacima o radovima u poljoprivredi.²² No ikavica kojom je pisan *Kučnik*, mnogima je teško razumljiva.

Zato je i svećenik **Tomaš Mikloušić**, rođen u Jastrebarskome, na kajkavskome objavljivao početkom 19. stoljeća kalendare i upute za poljoprivrednike koji su se čitali sve do polovine 19. stoljeća.²³ Naime, zagrebački je biskup Maksimilijan Vrhovac godine 1813. poslao poziv svim svećenicima svoje dijeceze da pišu na domaćem jeziku. To je ohrabrilo Tomaša Mikloušića (1767. – 1833.), »stenjevačkog plebanuša« od 1805., da je napisao 22 djela različita sadržaja.²⁴ U *Izboru i dugovanj svakoverstneh na hasen i razveselenje služećeh* u trećem dijelu donosi niz uputa za gospodarstvo i spominje da je »vnoga, vsako skoro leto na gospodarstvo spadajuća dela izpisal«, tj. da je pisao savjete za ljude na selu kako mogu unaprijediti svoje gospodarstvo i brinuti se za zdravlje svoje i domaćih životinja.²⁵ To se djelo može s pravom nazvati, kako je to prvi put istaknuo Mirko Ivanjek, »malom hrvatskom enciklopedijom«, nastalom od čovjeka koji je slovio kao »najpopularniji kajkavski pisac i patriot hrvatski«. ²⁶ Tako je Mikloušić još 1817. godine preveo s njemačkog originala *Navuk zemeljske jabuke iliti krumper za kruh, jestvine i konj. kermu potrebuвати*, koja je knjiga pronađena i u valpovačkoj knjižnici Prandau-Normann, jer

je krumpir bio biljka kraj koje nije bilo gladi.²⁷ Osim toga Mikloušić je izradio *Stoletni horvatski kalendar do leta 1901* (1819.) koji obiluje uputama za gospodarstvo i koji ima dosta srodnosti s Relkovićevim *Kučnikom* pa se može pretpostaviti da ga je Mikloušić za vrijeme svog boravka u Pešti i upoznao. Mikloušić kao i Relković drži: »Ne li anda vredno ovakov jezik preštímavati, obdelavati, ter kaj više knjig vu takovem van na svetlo davati?« obogaćujući kajkavsko narječje u kojem piše, novim izrazima, odnosno izvlačenjem već zaboravljenih iz starih djela.²⁸ Svakako da je Mikloušić poput Relkovića smatrao da je zadaća svećenstva pomagati seljaštvu u obradi zemlje i u vođenju gospodarstva. Iako je izišao u nezgodno vrijeme krize i četiri godine prije nego što su Ilirske pokrajine vraćene banskoj Hrvatskoj, 1822. godine, Mikloušićev *Stoletni horvatski kalendar* našao se je u mnogim župničkim knjižnicama u Hrvatskoj te je mnogo čitan i primjenjivan.²⁹ Nakon toga nemamo godinama nikakvih podataka da je svećenstvo pisalo knjige gospodarskog sadržaja.

U ovom radu stavit ću težište na mnogostranu i bogatu aktivnost svećenika **Vilka Švelca**, rođena u Križevcima, ali dobrim dijelom života vezana uz Martinsku Ves, koja je iznjedrila Antuna i Stjepana Radića koji su tu polazili osnovnu školu.

S ilirskim pokretom nastojanje da se pomogne poljoprivrednicima, nije došlo u prvi red prioriteta jer su ilirci vodili više računa o trgovini, prometu i gospodarstvu općenito nego o poljoprivredi. Stanje se ipak postupno počelo mijenjati kada je na poticaj grofa Janka Draškovića osnovana u Zagrebu 1838. godine Ilirska čitaonica u Opatičkoj ulici, iz koje su se počele odvajati druge

22 Mislim pritom na Rakovčeve upute za seljake rađene na osnovi djela Klingräffa, prvog tajnika Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva, koje je pisano mnogo težim jezikom i mnogo je nerazumljivije od Relkovićeve *Kučnika*.

23 Kolar-Dimitrijević, Mira, *Gospodarsko pisanje i djelovanje T. Mikloušića*, zbornik radova o Tomašu Mikloušiću sa znanstvenog skupa održana u Jastrebarskome 15. svibnja 2010. (u tisku).

24 Jembrih, Alojz, *Tomaš Mikloušić i njegovo djelo*, u: *Hrvatsko zagorje*, VII, br. 2, Krapina, 2001., str. 7 – 11. Mikloušić je rođen 17. listopada 1767. u Jastrebarskome. Gimnaziju je pohađao u Zagrebu, a teološki studij u Pešti te se 1790. vratio u Zagreb i radio kao kapelan u župi Sveti Martin pod Okićem i Plešivici. Zatim predaje gramatiku i poetiku na zagrebačkoj arhigimnaziji, a 1805. preuzima župničko mjesto u Pušći, a u ožujku iste godine imenovan je za župnika u Stenjevcu, gdje radi sve do srpnja 1830., kada odlazi u Jastrebarsko, gdje je umro 7. siječnja 1833.

25 *Izbor dugovanj svakoverstneh na hasen i razveselenje služećeh po Tomašu Mikloušiću, plebanušu stenjevečkom izpisan i na svetlo dan*, Zagreb, 1821. i 1839., str. 110 – 157.

26 Ivanjek, Mirko, *Tomaš Mikloušić u kontekstu bibliografskoga rada u 18. i 19. stoljeću*, u: *Hrvatsko zagorje*, VII, br. 2, Krapina, 2001., str. 59.; Laszowski, Emilij (ur.), *Znameniti i zaslužni Hrvati 925-1925*, Zagreb 1925., (Mikloušić).

27 Karaman, Igor, *Valpovačko vlastelinstvo, ekonomsko-historijska analiza*, JAZU, Zagreb, 1962, str. 108, gdje se spominje da se knjiga tog naslova nalazi u knjižnici Prandau. Krumpir su između 1565. i 1588. Englezi prenijeli u Europu. Sađen je u većoj mjeri prvo u Španjolskoj, gdje ga zovu *patata*, a Talijani ga zovu *tarufoli*. Pradjed Sidonije Rubido po ženskoj liniji, Francuz Harbuvál Chámaire, oženjen groficom Keglević, donio je krumpir u Varaždinsku županiju. Godine 1768. sađen je prvi put u Lici.

28 Mikloušić, Tomo, *Stoletni horvatski kalendar do leta 1901. kažući* (1819.) u: Fancev, Franjo (ur.), *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 12, JAZU, Zagreb, 1933.

29 Knjige svoje biblioteke zajedno s nerasprodanim primjercima *Stoletnoga kalendara* ostavio je Mikloušić oporučno Akademijinoj knjižnici u Zagrebu. (Jembrih, Alojz, *Tomaš Mikloušić i njegovo djelo*, u: *Hrvatsko zagorje*, VII, br. 2, Krapina, 2001., str. 20).

potrebne institucije ilirskog preporoda, pa i one vezane za gospodarstvo. Krajem 1841. godine osnovano je Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo u Zagrebu na poticaj zagrebačkog biskupa Jurja Haulika, kojemu je otac bio gospodarski činovnik na veleposjedničkom imanju u Banatu, pa je tako ovaj zaslužni biskup, a od 1852. i zagrebački nadbiskup i poslije kardinal, bio zainteresiran za gospodarstvo Hrvatske do 1849., kada je smijenjen s predsjedništva Društva. Društvo ima svoja pokušajista, a izdaje i *List mesečni Horvatsko-slavonskog gospodarskog društva*, koji se nakon prilagodbe novomu građanskom sustavu i ciljevima od 1853. zove *Gospodarske novine*, a od 1854. do danas *Gospodarski list*. List je glavno glasilo za sve koji su se bavili poljoprivredom i bilo je u njemu puno korisnih uputa i savjeta, jasno za pismene čitaoce. No sve do godine 1907. Društvo vodi veći interes za krupni veleposjed plemstva, ali se tada Društvo reformira te *Gospodarski list* kao i Društvo mijenja cilj i sadržaj.

Srednji i sitni seljaci ostali su i dalje prepušteni sami sebi, primajući do 1874. glavne upute o ratarstvu preko svojih župnika, koji osim *Gospodarskog lista* prate i relevantnu gospodarsku literaturu na hrvatskome i njemačkome.³⁰ Naime stil u *Gospodarskom listu* bio je težak za praćenje seljacima koji su često govorili dijalektom.

Međutim već godine 1847. »predavanja« prestaju izlaziti jer nije bilo dovoljno kupaca, no iste godine počinje izlaziti *Koledar za puk* koji je izlazio do 1850. u nevjerojatnih 6000 primjeraka. *Koledar* je Dragutin Rakovac ispunio zanimljivim sadržajem slijedeći Mikloušičeve uzore. Umirovljeni vojni časnik Karl Meyer von Klinggräff, rodom iz Pruske, koji je radio s ing. Zonnbergom na vodograđevnim i zemljograđevnim poslovima oko uređenja Kupe od Karlovca do Siska od 1834. godine, napisao je na njemačkom jeziku nekoliko predavanja o poljoprivredi, koje je drugi tajnik Gospodarskog društva Dragutin Rakovac preveo na hrvatski, ponešto promijenio i takva objavio pod svojim imenom.³¹ No ni ta predavanja nisu

pisana dovoljno popularno i seljacima su ih morali tumačiti svećenici ili učitelji, te se oni u tom vremenu i pozivaju da budu pomagači seljaštvu i savjetnici na poljoprivrednim poslovima.

Učitelji i svećenici odgovorili su na poziv sve dok nisu stručni predmeti o poljoprivredi uvedeni u građanske škole.

Odgovarajući pozivu svog vremena učitelji počinju s poučavanjem seljaka i učenika u gospodarstvu. U Srijemu djeluje na gospodarskom planu učitelj **Mijat Stojanović**. On je rođen u Babinoj Gredi 26. travnja 1818., a umro je u Zagrebu, 18. rujna 1881. U svibnju 1848., kada je bio učitelj u Srijemskim Karlovcima, Mijat Stojanović izabran je za zastupnika u Brodskoj regimenti.³² Ubrzo je objavio članak *Stanje gospodarstva u Slavoniji*.³³ Počeo je pisati i pripovijesti, a 1853. najavio je izdavanje *Zabavnih i poučnih spisa*, koji na žalost nisu počeli izlaziti jer nije skupio dovoljno pretplatnika.³⁴ Stojanović se tuži: »To može bit nije udes svijuh naših domaćih spisateljah, nego valjda samo moja sudbina, koji sam Saul među proroci, slab spisatelj, nepoznat, bez imena sjajnog, bez stališa blistateljnog? – Može bit; al eto jada, izvrstni naši spisatelji sa svojimi važnimi djeli riedko se pojavljuju, a u prošastoj godini skoro nijedan, i izvrstnih knjigah neizadje u tolikom broju, da pored njih nebi moglo bar jedno lošije, prostije i slabije djelo proći.« Stojanović ističe da se kod drugih naroda, osobito Nijemaca, javljaju brojna djela u svakoj struci, a samo kod nas »neprolazi takva roba« te da zato i jesmo »podosta daleko

30 Arčabić, Goran, *Formiranje i rad Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva u vrijeme preporoda 1841. – 1848.*, *Povijesni prilozi*, XXII, svezak 25, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2003, str. 309 – 328.

31 Obavijest o tome nalazimo u *Danici*, gdje se spominje da je slično postupljeno u Rusiji, gdje su 1843. počela izlaziti *Čitanja ili predavanja za ruskoga seljana*, i da ih je po nalogu Hrvatsko-slavonskoga društva počeo u Hrvatskoj sastavljati Carl Klinggräff, koja prevodi na »naški« Dragutin Rakovac (*Danica*, 6, 8. veljače 1845., str. 24). Vidi opširnije Kolar-Dimitrijević, Mira, *Carl Heinrich Meyer von Klinggräff, prvi gospodarski stručnjak Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva u Zagrebu (1842. – 1855.)*, u: Kolar-Dimitrijević, Mira, *Skrivene biografije nekih Nijemaca i Austrijanaca u Hrvatskoj 19. i 20. stoljeća*, Njemačka narodnosna zajednica – Zemaljska udruga podunavskih Švaba u Hrvatskoj – Grafika, d. o. o., Osijek, 2001., str. 65 – 68. U Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu nalaze se i predavanja Klinggräffova na njemačkome i Rakovčeva na hrvatskome pa ih je moguće usporediti. Treba upozoriti da je Društvo osnivalo brojne podružnice pa je kanonik Josip Matić osnovao podružnicu i u Đakovu.

32 *Saborske novine*, 1 (1848.), br. 5, str. 10.

33 *List mesečni, Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva*, 8 (1849.), br. 7, str. 110 – 111.

34 *Neven*, 2 (1853.), br. 11 od 17. ožujka 1853., str. 173.

zaostali iza drugih naroda u prosvjeti i u svakom materijalnom i duševnom napredku, u kom bi sve to mogli bolje napredovati polag duševnih sposobnosti našega puka, i polag plodnosti i položaja naše zemlje.« No istovremeno se nada da će biti bolje, jer »Nesreća me dol obori. Ufanje me digne gori!« On je godine 1854. učitelj u Donjim Karlovcima (danas Srijemski Karlovci) i tada objavljuje u Zagrebu oveću raspravu *Osobito postupanje naroda našega kod poljodjelstva, rukotvorstva, ribarenja, lova, gospodarstva*.³⁵

Godine 1857. najavljuje izdavanje knjige *Kako se poljodjelstvom obogatiti te Slavonske pripovjedke I – III*, ali u prvome nije uspio. No Stojanović je uporan i objavljuje raspravu *Četiri godišnje dobe na slavonskom stanu*, u kojoj je dao pomalo idiličan prikaz života Slavonaca kroz čitavu godinu, a ta rasprava ima i etnografsku važnost.³⁶ On je u novinama pisao i o Prvoj dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoj izložbi 1864. u Zagrebu pa su ti njegovi izvještaji privukli pozornost i Ivana Mažuranića, koji je cijenio Stojanovićev jednostavan stil i korisne upute za rad na selu.

Za banovanja Ivana Mažuranića Mijat Stojanović izlazi izvan slavenskog područja te je imenovan školskim nadzornikom za Modruško-krajišku županiju jer je *Zakonom o školama* iz 1874. škole preuzela pod svoju upravu, ali i kontrolu Zemaljska vlada, a školski nadzornici postali su vrlo važni u promjeni školskog sustava. Stojanović piše u senjskom *Radiši* 1875. godine niz članaka pod naslovom *Raspravice o poljodjelstvu*, koje su objavljene kao knjiga pod naslovom *Uzorni ratar*³⁷ iste godine, potiskujući zbog boljega i bogatijega jezičnog izraza radove svećenika Ivana Fiamina. Uživao je velik ugled pa je 1875. bio primljen i kod senjskog biskupa.³⁸ Knjigu su smatrali odličnom, uz napomenu da će ju kajkavci teško razumjeti.³⁹

35 *Gospodarski list*, 2 (1854.), br. 12, str. 53 – 56, 62 – 64, 66 – 67, 71 – 72, 75 – 76, 79 – 80, 84 – 86, 94 – 95, 99 – 100. Ovaj poučni rad Stojanović je poslao Ivanu Kukuljeviću Saksinskomu, a ovaj ga je preporučio za objavljivanje u *Gospodarskim novinama*, pa piše i o pojedinim poljodjelskim kulturama, vinogradarstvu (*Gospodarske novine*, 16, 21. travnja 1855., str. 74.) i poljodjelstvu (*Gospodarske novine*, 3 (1855.), br. 23, str. 109).

36 *Neven*, 3 (1854.), br. 4 i 5.

37 *Uzorni ratar* tiskan je u tiskari H. Lusteru u Senju, a knjiga je stajala 40 novčića.

38 *Radiša*, 1 (1875.), br. 21, str. 176.

39 *Pučki prijatelj*, 9 (1875.), br. 39., str. 157.

Crkva sv. Martina u Martinskoj Vesi

Osim Stojanovića je pionir na širenju gospodarstva u preporodno vrijeme i **Ivan Filipović**. On je najavio godine 1857. izdavanje *Novog Satira* s kritikom i uputama u gospodarstvu u stihovima, kao što je svojedobno učinio Matija Antun Relković.⁴⁰

U sjeverozapadnoj Hrvatskoj posebnu je ulogu imao i list *Pučki prijatelj* koji je pokrenuo u Varaždinu godine 1867. varaždinski učitelj Francelj, koji je svoje uzore vidio u djelovanju slovenskog učiteljstva i svećenstva.

Poljoprivreda je bila važna i za svećenstvo, osobito župnike koji su imali i dosta velike ratarske površine koje je trebalo obraditi kako bi povećali svoje prihode koji su smanjeni ukidanjem desetine i slabljenjem plemstva koje više nije moglo udovoljavati svojim obvezama kao zaštitnik određenih crkava i župa. Ta je pojava u čitavoj zapadnoj i srednjoj Europi posljedica rušenja fe-udalizma i jačanja građanskog staleža na štetu plemstva, koje je pomalo gubilo vodeće položaje na gospodarskom području. U Udinama je udinski nadbiskup osnovao sjemenišnu katedru za poljodjelstvo 1854. godine, i to je prva škola tog tipa.⁴¹ U ugarskom Altenburgu (Kestelju) radi

40 *Gospodarski list*, 5 (1857.), str. 143 i 144. Nisam uspjela pronaći to djelo.

41 *Gospodarske novine*, 2 (1854.), br. 3.

gospodarska škola koju je osnovao Festetić, koji je posjedovao i gotovo čitavo Međimurje, i gdje se školuju gospodarski stručnjaci koji se ponajviše namještaju na većim posjedima plemstva, pa je kao provizor radio godine 1854. u Velikom Bukovcu na imanju Draškovića Petar Novković.⁴² On je 1854. sa Stjepanom Vukovićem iz varaždinske podružnice Gospodarskog društva predlagao da se gospodarska škola osnuje u Ludbregu, ali su Križevci pružili bolje uvjete i dobili prednost.⁴³

Aktivnost svećenstva ide preko Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva, koje je i osnovao biskup Juraj Haulik, a većina je župnika polovinom 19. stoljeća ušla u Društvo i njegove podružnice. No *Gospodarski list* nije objavljivao radove pisane kajkavski pa su tu opet svoje mjesto našli svećenici koji su tumačili narodu što u tome jedinom gospodarskom listu u Hrvatskoj piše. Takvu su ulogu dobili mnogi svećenici u manjim mjestima. Odigrali su ju Vilko Švelec, Dragutin Stražimir, već 1854. župnik u Donjoj Zelini, Gavro Hadrović, župnik u Ravnome i Visokome,⁴⁴ Josip Šavor, koji je 1854. bio župnik u Bisagu i predstojnik svetoivanske podružnice, Josip Čačković, župnik u Svetom Petru Orehovcu, i mnogi drugi. U doba Bachova apsolutizma postao je u Hrvatskoj popularan Schlipfov *Populäres Handbuch des Landwirtschaft für den praktischen Landwirth*⁴⁵ iz kojeg su svećenici, ali i drugi vadili gospodarske savjete i pouke. U dogovoru s upravom Gospodarskog društva djeluje vinarski stručnjak iz Graza Antun Trummer, koji popisuje vrste vinove loze te objavljuje svoje spoznaje u *Gospodarskom listu*, a mnogo se još piše i o svilarstvu, koje forsira svećenstvo i gospodarsko društvo iz Graza. No krizna situacija u Hrvatskoj i politika bečkog dvora sprječavaju održavanje izložaba pa su propali pokušaji trgovačko-obrtničke komore i Gospodarskog društva da održe veliku svehrvatsku izložbu sve do 1864. godine, premda su i omanje izložbe 1852. i 1853. ukazivale na velike napore

proizvođača da izlože ono što imaju i da se uklope u trgovačku mrežu Ugarske, Donje i Gornje Austrije te Njemačke.⁴⁶

Godine 1855. objavljena su *Zlatna pravila za gospodare* župnika **Fischera**, ali taj savjetnik nije našao na veću primjenu možda zbog njemačkog prezimena.⁴⁷

Tim tragom ide i svećenik **Vilim (Vilhelm, Vilko) Švelec**. Rođen je 26. kolovoza 1825. u Križevcima kao Vilhelm Schwelec, a umro je u Desnoj Martinskoj Vesi 14. studenoga 1871. Otac mu je bio krojač Lavoslav. Mati Terezija, rođena Nemeč, bila je iz Ludbrega.⁴⁸ Pučku školu polazio je u Križevcima i budući da je bio odličan đak, primljen je u kraljevski plemićki konvikt u Zagrebu kao plaćajući član, iako nije bio plemić, te je dobio dobru naobrazbu koju su dobivali sinovi plemića. Po završetku dvaju gramatičkih i dvaju filozofskih razreda upisao se u Zagrebu na bogosloviju te je po njezinu završetku bio odgojitelj u obitelji grofa Pallavicinija, koji je bio zaštitnik crkve u Martinskoj Vesi.

Švelec se je u tom vremenu upoznao s protestantizmom. Već 1855. – 1863. objavio je u Zagrebu knjigu *Propovednik* u četiri nastavka, koja je izazvala nezadovoljstvo vodstva Katoličke crkve. Preveo je s češkoga *Popularnu dogmatiku iliti prostonarodno veroučje, I i II*, koju je napisao budejovički biskup Ivan Valerijan Jiržik.⁴⁹

Za 1854. Švelec je tiskao *Katolički Koledar za god. 1854.*, koji je u *Nevenu* vrlo pohvaljen zbog raznolikosti sadržaja i sa željom uredništva da još mnogo godina izlazi.⁵⁰ Pisac prikaza hvali da je to »jedina skora knjiga, koja se i u prostoj kolibici čita« i da se Švelec služio »više prostonarodnim jezikom i u *Koledar* uvrstio takove članke koji um prosvjećuju, srce oplemenjuju i na pobožno i kreposno življenje nagiblju, kao 1. Kratki životopis svetih (sećanj), 2. Svet, 3. Zvezde, 4. Sunčani

42 *Gospodarske novine*, 2 (1854.), br. 8.

43 *Gospodarske novine*, 2 (1854.), br. 6, str. 25.

44 Kolar, Mira, *Prilog gospodarskoj povijesti Visokog od 1800. do 1941. godine* u: Kuzmić, Gustav, *Visoko – oaza stare hrvatske krijeposti i čestitosti, prilozi za povijest župe i općine Visoko*, Tonimir, Varaždinske Toplice, 2005., str. 255 – 266.

45 *Gospodarski list*, 2 (1854.), br. 22, str. 98. Objavljeno u Stuttgartu kod Carla Mäckena 1853. Zna se da se je njime služio Mijat Stojanović.

46 Prvu takvu malu lokalnu izložbu uspio je organizirati Dragutin Stražimir u Donjoj Zelini.

47 *Gospodarski list*, 3 (1855.), br. 45, str. 208.

48 Hefe, Ferdo, *Vilko Švelac i njegovo djelovanje, zapis na Tominje 1871 u Sisku., Pučki prijatelj*, 5 (1871.), br. 44, str. 210 – 211.

49 Jirsik, Ivan Valerian, *Dogmatika iliti prostonarodno veroučje*, I, prijevod s češkoga Vilko Švelec, Zagreb, 1852., II, prijevod s češkoga Vilko Švelec, Zagreb, 1853. Ova je knjiga već u Češkoj postala osnovni vjerski udžbenik.

50 *Neven*, 2 (1853.), br. 41. O ovom je djelu u *Nevenu* 8. studenoga 1853. dan opširniji prikaz. *Neven*, 2 (1853.), br. 45, str. 719.

sustav, 5. Zemlja kao obežnica, 6. Pomerčanje meseca, 7. Ovogodišnja vladajuća obežnica, 8. Sv. Rok zaštitnik Hrvatske, 9. Katolička crkva medj Slavjani, 10. Samostan Lepoglava, 11. Poraz Tatarah, 12. Domaća lekarna, 13. Vremenoslovne čertice, 14. Kaštigovana skupost, 15. Osramočena nenavidnost, 16. Koi drugom jamu kopa, sam se u nju upada, 17. Svećenik i pastir, 18. Suza nedužnosti, 19. Otče naš.« Zatim su tu i ljestvica biljega, skrižaljka za kamate i obznana zajmova. Cijena je *Koledara* bila 20 krajcara srebrnih.

Te se godine reklamiraju u *Katoličkom listu* i Švelčeve propovijedi s pozivom na pretplatu i predbilježbu. Propovijedi je preporučilo uredništvo *Nevena* »jugoslavenskom duhovništvu« iz dvaju razloga: jedan je razlog što dobrih propovjednih djela imamo malo, a drugo, što će ove propovijedi sadržavati sve govore za sve nedjelje i crkvene blagdane, »u narodnom jeziku« pisane. *Katolički list* misli da je narod prihvatio »književni jezik« te da mu je svaka knjiga pisana u ovom jeziku »mnogo milija, nego podobna dela provincialskim jezikom napisana«. Misli da bi taj primjer trebali slijediti i drugi svećenici i oni svećenici »koji što pišu, da nebudu glede jezika natražnji, nego da mu čim većma kerče put i da prokerčeni već od drugih s dobrom voljom nastupe«. Navodi da treba slijediti nadbiskupa Haulika u čijim se izdanim propovijedima jasno opaža postupan napredak glede narodnog jezika, »... tako da u zadnje dve knjige, izuzamši jedine dočetke rečih, svako naš književni jezik naći može«. Pisac preporuke misli da upravo stoga »dela u književnom jeziku pisana, ceteris paribus, uvek predpostaviti imaju onim koja mu perkose«. ⁵¹

Iz *Nevena* saznajemo da je potkraj 1854. godine izišao i novi *Katolički koledar za g. 1855.* od Vilhelma Švelca, svećenika Nadbiskupije zagrebačke. ⁵² Bavio se vjerskim, crkvenim i apologetskim pitanjima te se očito miješao u crkvene dogme o kojima se u to vrijeme nije smjelo raspravljati. Vodstvo Katoličke crkve u Zagrebu nije htjelo da se i u Zagrebu pojavljuju razne interpretacije *Biblije* kakve su uhvatile korijene u srednjoj Europi i nije htjelo dati

slobodu djelovanju protestantima, koje su jedva uspjeli potisnuti u prošlosti protureformacijskim pokretom onemogućivši djelatnost protestantima u Međimurju, koje je štitio Nikola Zrinski tiskajući u Nedelišću Pergošićev *Decretum* 1574. godine. ⁵³ Pojavljivanje nove tendencije slabljenja Katoličke crkve i kritika njezina rada doveli su do odluke da se Švelec mora onemogućiti u daljnjem radu. On je udaljen iz Zagreba i imenovan župnikom u Martinskoj Vesi na obali Save, koje je bilo prometno slabo povezano i sa Siskom, a kamoli sa Zagrebom, te je tako ostao bez knjiga koje bi mu omogućile nastavak bavljenja crkvenim pitanjima. ⁵⁴ No Švelec se brzo snašao te preuzima ulogu gospodarskog savjetnika za seljake. Osobito se istaknuo svojim djelovanjem među školskom djecom jer je crkva imala kontrolu nad radom pučkih škola sve do školske reforme Ivana Mažuranića, koji *Školskim zakonom* od 1874. ukida crkveni nadzor i stavlja škole pod svjetovnu upravu i financiranje Zemaljske vlade i školskih nadzornika.

Svakako da se je Švelec zanimao za poljoprivredna pitanja već u vrijeme početka rada Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva. Među osam prvih podružnica Gospodarskog društva do kraja 1843. nalazile su se i glinska, petrinjska, đakovačka, ludbreška, karlovačka, otočka, križevačka i varaždinska. ⁵⁵ Švelec je vjerojatno od samog početka dolazio u dodir s članovima Gospodarskog društva u Križevcima, a možda je bio i kontaktna osoba biskupu Jurju Hauliku s podružnicom u Križevcima, koji su u to vrijeme bili i sjedište Križevačke županije. Podružnica je osnovana 3. veljače 1843. na sjednici kojoj je predsjedao podžupan Ivan Zidarić od Sudovca, a u upravni su odbor izabrani za predsjednika vlastelin u Čanjevu Eduard Zdenčaj od Zahromić-grada, prisjednik Sudbenog stola, za prvog je tajnika izabran Marcel Kiepach, veleposjednik, a za drugoga Franjo Žigrović, prvi podbilježnik Križevačke županije, osoba koja je imala znatnu ulogu u rješavanju kmetskog pitanja 1848. go-

⁵¹ *Neven*, 3 (1854.), br. 41, str. 656.

⁵² *Neven*, 3 (1854.), br. 47, str. 23.

⁵³ Štefanec, Nataša, *Heretik njegova veličanstva, povijest o Jurju IV. Zrinskom i njegovu rodu*, Barbat, Zagreb, 2001.

⁵⁴ Zorko, Đurda – Jagatić-Borić, Jasminka, *Sisački biografski leksikon*, Narodna knjižnica i čitaonica Sisak, Sisak, 2006., str. 318.

⁵⁵ *List mesečni*, br. 3, Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, Zagreb, 1843.

Prva dalmatinsko-hrvatsko-slavonska izložba 1864.

dine.⁵⁶ Članova križevačke podružnice bilo je u doba osnutka oko 15, ali se njihov broj vjerojatno povećavao, a iskustva stečena u zagrebačkom pokušalištu koje je Haulik darovao Društvu, prenosila su se u podružnice. U to vrijeme nije još osnovano Gospodarsko učilište u Križevcima pa je podružnica Gospodarskog društva u Križevcima, osnovana kao druga nakon ludbreške, ukazivala na živo zanimanje ne samo gospodarstvenika, već i političara ovog kraja za seljaka i seljačko pitanje. U tom je vremenu Franjo Žigrović pomagao banu Josipu Jelačiću u sastavljanju proglašenja kojim je ukinuto kmetstvo.⁵⁷ Taj se stav pomaganja rataru nije mijenjao ni kada su 1847. podružnicu vodili Dragutin Koritić od Mazovca, tajnik vlastelin Fordorzy od Fodrovca i Borkovac, koji je bio i podbilježnik Križevačke županije, a blagajnik je postao Josip Schlosser Klekovski, županijski fizik. Ova je podružnica obavješćivala članove o pokusima u Haulikovu pokušalištu, gdje su se ispitivali različiti načini uzgoja bilja, a svrha je bila »... iztraživat što je za nas ponajbolje i posle... gledat da to umnožimo«. ⁵⁸ Nema nikakve sumnje da je Švelec bio kontaktna osoba između

Haulikova Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva te je možda donio u Križevce 1847. godine i 98 primjeraka *Predavanja za seljake* Dragutina Klinggräffa u prijevodu Dragutina Rakovca, od kojih je 30 primjeraka podijeljeno pučkim školama na križevačkom području.⁵⁹ No prepuštanje unaprjeđenja poljoprivrede tisku nije bilo uspješno i veleposjednik A. Fodroczy predlaže da se u svakom kotaru osnuje gospodarska podružnica, jer će samo zoran prikaz rada poučiti puk.⁶⁰ U *Listu mēsečnom* objavljeni su rezultati pokusa i davani savjeti, mnogi preuzeti i od Štajerskoga gospodarskoga društva, kojemu je na čelu bio habsburški nadvojvoda Johann. U pokušalištu su najviše vršeni pokusi s kukuruzom i krumpirom, a to su bile kulture koje su promijenile život srednjeg i siromašnog seljaka u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i mnoge spasile ga od gladi.

Godina 1848. znači veliku promjenu jer slavenski orijentirano građanstvo postaje vodeća snaga u društvu. Budući da Klinggräff kao prvi tajnik Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva nije htio poslaviniti svoje njemačko prezime, morao je napustiti rad u Društvu. Godine 1848. Gospodarsko društvo gotovo da ne djeluje jer se je njegov predsjednik biskup Juraj Haulik sklonio na carski dvor. No već sljedeće godine počinje obnavljanje, ali u znatno promijenjenu sastavu. Novo vodstvo preferira vinogradarstvo, voćarstvo, rudarstvo i industrijsko bilje. Rad se je poboljšao kada je ban Josip Jelačić postao i predsjednik Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva promijenivši ime listu u *Gospodarski list*, u kojem su se osjetile programske izmjene. Svilarstvo je sada stavljeno u drugi plan. Međutim i dalje ima premalo seljaka, odnosno malih poljoprivrednika u društvu. Od 37 članova gospodarske podružnice Križevci 1855. njih 30 ili 81 % bavili su se poljoprivredom, ali to su sve bili veleposjednici.⁶¹ Takva struktura nije promijenjena ni do kraja Bachova apsolutizma jer je predsjednik križevačke podružnice bio i dalje Marcel Kiepack, ali je za tajnika izabran učitelj Josip Lajer, a u upravnom odboru nalazimo i župnika Gornje Rijeke Franju

56 Keglević, Stjepan, *Sto pedeset godina od osnutka gospodarske podružnice Križevci (1843. – 1993.)*. Neobjavljeni rukopis te zahvaljujem ing. Kegleviću što mi ga je dao na uvid. Zapisnik osnivačke skupštine objavljen je u *Listu mēsečnom horvatsko-slavonskog Gospodarskog društva*, 2 (1843.), br. 4.

57 Kolar, Mira, *Franjo Žigrović Pretočki i Jelačićeve odluke o urbarijalnoj i krajiškoj zemlji 1848. godine*, u: Jembrih, Alojz (ur.), *Franjo Žigrović Pretočki, zbornik radova sa znanstvenog kolokvija posvećenog Franji Žigroviću Pretočkom održanog 4. travnja 2008. godine u Svetom Ivanu Zelini*, Muzej Sveti Ivan Zelina, Sveti Ivan Zelina, 2010., str. 71 – 106.

58 *List mēsečni horvatsko-slavonskog Gospodarskog društva*, 1 (1842.), br. 3.

59 Keglević, Stjepan, *Sto pedeset godina od osnutka gospodarske podružnice Križevci (1843. – 1993.)*, str. 3.

60 Isto.

61 Keglević, str. 6.

Žužela, župnika Vatroslava Varneka iz Visokoga te Hadrovića iz Visokoga.⁶² To je prvi znak da je brigu za malog poljoprivrednika preuzelo svećenstvo i učiteljstvo. U 1859. vodstvo podružnice preuzima Aleksandar Fodroczy, mađaron, koji nastoji udaljiti iz Društva sve narodnjake. No križevački učitelj Antun Horvat uspio je objaviti 1859. knjigu *Pčelarstvo*, što je bilo vrlo važno za voćarstvo, a osim toga sve se priprema za osnivanje Gospodarskog učilišta u Križevcima.⁶³ Zalaganjem Jelačićeva prijatelja Milutina Baltića otvoreno je 15. studenoga 1860. Gospodarsko-šumarsko učilište u Križevcima, kojemu je na čelu Makso Šmit (Smidt). Bilo je to vrijeme banovanja Josipa Šokčevića.⁶⁴ Nastavnici na čelu s Carlom (Dragutinom) Lamblom, Čehom, prenose učenicima najnovije spoznaje o racionalnoj poljoprivredi do kojih su došli Česi i Poljaci pa prevladava slavenofilska crta u radu škole. No nije izostala ni suradnja s centralom u Zagrebu. Na glasovitoj sjednici 21. ožujka 1861. podružnica je odobrila prijedlog koji je za dugo vremena postao sadržaj njezina rada. Uočena je potreba praćenja meteoroloških opažanja i primjene sedmopoljnog sustava.⁶⁵ Međutim mnogi korisni savjeti ne stižu do seljaka jer se tek mnogo godina poslije školuju putujući učitelji koji obilaze sela, a do tada je škola školovala administratore u kotarskim upravama i na veleposjedima. To je izazvalo veliko negodovanje Antuna Radića koji je tražio početkom 20. stoljeća da se škola reformira, a svršeni učenici uklope u poljoprivredu.

Kako je teško bilo djelovati od 1853. godine, vidi se iz izvještaja Imbre Ignjatijevića Tkalca koji se kao prvi tajnik Trgovačko-obrtničke komore u svojim izvještajima 1852. – 1859. osvrće među ostalim i na poljoprivredu i njezine mogućnosti.⁶⁶ No te je izvanredne izvještaje bečki dvor primao samo kao informaciju pa je na Hrvatsko-slavonskome gospodarskom društvu i njegovu listu i

dalje stajao zadatak savjetovanja seljaka kako da rade, što da siju, kada da ubiru plodove i kako da ih čuvaju zimi. Poljoprivredne komore nije bilo. No zbog dugotrajnosti rješavanja urbarijalnih odnosa s plemstvom i zbog zadržavanja Vojne krajine do godine 1880., koja je onemogućivala da se Hrvatska tretira kao jedna gospodarska cjelina, bilo je jako teško voditi jedinstvenu gospodarsku politiku. Zemlja i šume bile su i carske i državne, i plemićke, i svećeničke i imovnih općina, a najmanje seljačke. Seljak je tražio pomoć, ali je nije imao od koga dobiti osim Gospodarske škole u Križevcima, osnovane 1860. Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo nije imalo karakter državne ustanove, već se uzdržavalo od članarine, što je u bitnome ograničavalo njegov rad. Zemaljska vlada gotovo da se i nije bavila agrarom osim u rješavanju urbarijalnih, gruntovnih i katastarskih odnosa, što je bilo potrebno radi ubiranja poreza. Bolje nije bilo ni nakon sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe jer su svi gospodarski poslovi izuzeti od poslova Zemaljske vlade.

Svećenici koji su proglašom bana Josipa Jelačića u travnju 1848. ostali bez crkvene desetine, nisu godinama dobivali nikakvu naknadu za ta izgubljena sredstva. Život i blagostanje pojedinih crkvenih župa i svećenstva ovisio je o dobrovoljnim prinosima vjernika, a budući da je proces dobivanja urbarijalne zemlje bio praćen upisom visokih opterećenja seljačkih imanja u gruntovnici, poslovalo se na seoskim imanjima krajnje štedljivo, pa su i dobrovoljna davanja crkvi bila mala. To je prisililo svećenike u župama koje su imale zemlju, da se i sami počnu baviti intenzivnije obradom oranica, ali i da dobro gospodare. U Sloveniji svećenstvo postaje predvodnik slovenskom narodu u vođenju naprednoga gospodarstva. Župnik Škocjanski i I. Zalokar objavili su u tiskari Jos. Blaznika u Ljubljani *Umno kmetovanje in gospodarstvo*.⁶⁷ Istraženo je da je da je od 1860. do 1873. u podružnicama Gospodarskog društva bilo 19 svećenika ili 14.5 %, a u 1892. godini od 55 podružnica svećenici su bili predsjednici u 11, a tajnici u šest te je njihov udio u vodstvu Go-

62 Keglević, str. 8.

63 Keglević, str. 9 – 10.

64 Škola je u jesen 2010. proslavila 150. godišnjicu rada te je mr. Renata Husinec predstavila važnost osnutka prve takve škole u jugoistočnoj Europi, čiju je povijest i objavila.

65 Keglević, str. 13.

66 Tkalac Ignjatijević, Imbro, *Hrvatsko gospodarstvo polovicom XIX. stoljeća, izvještaji carsko-kraljevskom ministarstvu u Beču*, priredila i s njemačkoga prevela Mira Kolar, Dom i svijet – Ekonomski fakultet Sveučilišta, Zagreb, 2004. Objavljena su tri izvještaja od 1853. do 1859., četvrti nije pronađen.

67 *Neven*, 3 (1854.), br. 49, str. 784. Svakako je zanimljivo da je u Sloveniji ostao za poljodjelca naziv kmet, dok se u Hrvatskoj upotrebljava izraz poljodjelac, ratar i često u negativnom smislu seljak, tj. onaj koji se stalno seli.

spodarskog društva bio 17 %. Od 1860 do 1873. zabilježeno je 140 pretplatnika *Gospodarskog lista* iz redova svećenstva, što je oko 28.5 % svećenstva Zagrebačke nadbiskupije.⁶⁸

Godine 1857. umro je Stjepan Tolvajčić, župnik u Martinskoj Vesi, i grof Palavicini kao kolator župe imenuje s dopuštenjem Zagrebačke nadbiskupije **Vilka Švelca** za svećenika u tome mjestu na obali Save.⁶⁹ Tu je Švelec ostao do smrti u polovini studenog 1871. Sava i Kupa u tom su vremenu bile mnogo više upotrebljavane za plovidbu nego danas te je postojala dobra povezanost Karlovca i Siska i tim se vodenim putom najlakše dolazilo iz Slavonske krajine do Siska, Petrinje, Gline i Karlovca. Kao kapelan, a onda i kao župnik Vilim Švelec u Martinskoj Vesi postaje velik savjetodavac seljaka i učenika. Iz Martinske su Vesi na Švelčevu inicijativu bila 64 izlagatelja iz sisačkog područja, od čega čak 18 žena iz Martinske Vesi. Švelec je sustavno radio na dobro naroda. Još kao kapelan otisnuo je kod Franje Župana *Katolički kalendar za god. 1854.*, koji je bio po sadržaju vrlo raznolik, a koji je reklamirao i Mirko Bogović u *Nevenu*, napisavši da je to »... jedina skora knjiga koja se i u prostoj kolibici čita...« i da je pisana »više prstonarodnim jezikom«. ⁷⁰ Po gospodarskim savjetima ona je dosta siromašna, jer to je vrijeme Bachova apsolutizma, kada se centralizacija provodi germanizacijom i cenzura nije propuštala čak ni savjete potrebne za rad u seljačkim domaćinstvima.⁷¹ Nakon godine 1860. stanje se poboljšalo pa je službeni jezik u Hrvatskoj hrvatski koji se često zove i narodni. On to ostaje u granicama Hrvatske i nakon sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe 1867. Švelec je već 1861. osnovao u Martinskoj Vesi župnu knjižnicu koja se i danas nalazi u starome župnom dvoru.⁷²

68 Keglević, Stjepan, *Utjecaj hrvatskog svećenstva na razvoj poljodjelstva*, *Gospodarski list*, Zagreb, Božić 1994., str. 30; Szabo, Agneza, *Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860-1873*, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1987., str. 171 – 191.

69 Upravna općina Martinska Ves imala je 1900. godine 4361 stanovnika, a pripadala su joj mjesta Luka Lijeve, Mohovo, Martinska Ves Desna i Lijeve, Trebarjevo Desno s Lukom te Železno Desno. Stanovnici svih tih mjesta išli su u crkvu i školu u Martinskoj Vesi. Usp. *Političko i sudbeno razdjeljenje i repertorij prebivališta Kraljevine Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1903., str. 40.

70 *Neven*, 2 (1853.), br. 45, str. 719.

71 *Pučki kalendar Sisačko-moslavačke županije za 2001. godinu*, Sisak, 2001., str. 113.

72 *Pučki kalendar Sisačko-moslavačke županije za 2001. godinu*, Sisak, 2001., str. 113.

Svećenstvo nakon 1860. preuzima vodstvo u gospodarskoj pouci ne samo pretplatom i čitanjem *Gospodarskog lista*, već i pisanjem stručnih članaka. Svećenstvo dobiva sve veću ulogu u poticanju naprednoga gospodarstva jer je prostor utjecaja križevačkoga Gospodarskog učilišta bio mal pa i nije dosezao do sisačkoga područja, a osim toga to su bili početci, kada su se počeli pisati prvi udžbenici za pojedine grane poljoprivrede. Svećenici se uključuju i u ankete. Mnogi pišu o svojim iskustvima. Savjet Vaclava Bjelošića, župnika u Miholcu, kako da se suzbija snijet na sjemenu pšenice, morao je izazvati pozornost poljoprivrednika.⁷³ Svećenik Franjo Žužel na skupštini je Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva 24. travnja 1860. tražio da vjeresijski zavod mora davati jeftine kredite i seljacima.⁷⁴ On predlaže i da se organiziraju izložbe poljoprivrednih proizvoda budući da za vrijeme Bachova apsolutizma nije bilo moguće organizirati izložbe, i 12. rujna 1860. organizirana je prva takva izložba u Svetome Ivanu Zelini, gdje je već bio svećenik Dragutin Stražimir, a 10. listopada 1860. takvu je izložbu organizirala i križevačka podružnica.⁷⁵ Gospodarsko učilište dobro surađuje s podružnicom Gospodarskog društva u Križevcima i prva križevačka izložba vina održana je 26. veljače 1862., a druga 22. srpnja 1863. uz izlaganje 77 vrsta vina te je izloženo i vino iz okolice Broda na Savi i Đakova.⁷⁶

Bila je to priprema za prvu veliku hrvatsko-dalmatinsko-slavonsku izložbu koja je održana u Zagrebu 1864. godine.

Zahvaljujući Švelčevu poticanju brojni seljaci iz Martinske Vesi izlagali su na Prvoj dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoj izložbi u Zagrebu u kolovozu 1864. Iz Martinske Vesi izlaže čak 18 izlagateljica, što nije zabilježeno ni kod jednoga drugog mjesta.

Izlaže i Švelec izravno. »Švelec (Švelac) Vilko je izložio bielookice, bob, crnookice, ječam, kukuruz talijanski pravi i podomaćeni bijeli i crveni, 12 vrsta pasulja, proju domaću sivu i žutu i dvije vrsti američanske pšenice, pa dvije vrsti sierka,

73 Keglević, Stjepan, *Utjecaj hrvatskog svećenstva na razvoj poljodjelstva*, str. 11.

74 *Gospodarski list*, 8 (1860.), br. 1.

75 Keglević, Stjepan, *Utjecaj hrvatskog svećenstva na razvoj poljodjelstva*, str. 14.

76 *Gospodarski list*, 11 (1863.), br. 34. Izvještaj Maksa Šmita.

pa raznih domaćih plodova, guskino jaje težine 15 lota opsega 21 i pol centimetara.«⁷⁷

Zapaženo je i izlaganje Dragutina Stražimira iz Donje Zeline. On je djelovao slično kao i Švelec. Izložio je na izložbi »sitnu kukuruзу u zrnu i sladki sierak«.⁷⁸ Izložio je i tri vrste vina.⁷⁹

Zanimljivo je da ni Švelec ni Stražimir nisu izlagali svilene čahurice ni svilene predmete, što znači da su oni i prije bolesti dudova svilca godine 1866. odustali od proizvodnje svile. No brojnost izložaka iz Martinske Vesi i Donje Zeline upućuje na to da su Švelec i Stražimir formirali centar, gospodarsku stanicu kao savjetovalište za poljoprivredne radove. Iz Martinske je Vesi i Ljubosava (Ljubica) Švelac koja je izlagala lan i lutke obučene u narodnu nošnju.⁸⁰ I pučka škola iz Martinske Vesi izložila je više učeničkih radova među kojima je bilo i bilje iz školskog vrta koje obrađuju učenici.⁸¹ Grgo Matijašac iz Martinske Vesi izložio je model ovećeg čamca.⁸² Iako nemamo za to izravnih dokaza, vjerojatno je Vilko Švelec tu sudjelovao.

Prema Agnezi Szabo Švelec je bio suradnik i pretplatnik *Gospodarskog lista*, član izbornog odbora izložbe 1864., izlagač izložbe 1864., utemeljitelj Matice ilirske i podupiratelj Društva za povjesnicu jugoslavensku.⁸³ U petnaest godina Švelec je napisao upute što i kako da se radi na zemlji, a istovremeno je imao pokusni vrt gdje je eksperimentirao. Objavio je rad *O priečenju goveđe kuge*,⁸⁴ a 1869. *O uređenju jagodnjaka*.⁸⁵ Bio je osobito prijatelj sadnje kukuruza pa je 1870. objavio *Razgovor o kuruzi* smatrajući ju najboljim poticateljem svinjogojstva. Svojim radom Švelec je utjecao na cijelu Posavinu i ostavio u njoj neizbrisiv trag. Vrtovi i voćnjaci toga kraja

posljedica su Švelčeva neumorna nastojanja da utječe na seljaštvo da čita gospodarske listove, a osobito *Pučki prijatelj*. Njegovim savjetom gotovo svi seljaci iz Martinske Vesi postali su članovi Društva sv. Jeronima koje je od godine 1868. tiskalo više vrlo korisnih knjižica za rad seljaka. Na žalost ovaj izvanredan pisac, koji je razmjerno kratko živio, ostao je na marginama gospodarske historiografije.⁸⁶ Osnovao je župnu knjižnicu, a pučkoj školi u Desnoj Martinskoj Vesi darovao je oveći broj knjiga.⁸⁷ Napisao je više vrlo korisnih knjižica za rad seljaka. Vilko Švelec, kako piše u *Gospodarskom listu* prigodom njegove smrti, umro je u Martinskoj Vesi 14. studenoga 1871.⁸⁸

Godinu dana nakon Švelčeve smrti objavljena je u Varaždinu njegova dvosveščana knjiga *Seljak*. Nju je oglašivao profesor na varaždinskoj realci Bartol Francelj i urednik *Pučkog prijatelja*, gdje su ti članci prvobitno i objavljeni.⁸⁹ Vrlo je zanimljivo da i ravnatelj Gospodarsko-šumarskog učilišta u Križevcima Dragutin Lambl napušta 9. srpnja 1874. Križevce i umire u Ostellatu u Italiji 26. travnja 1884. Naime kao Čeh on se nije sviđao mađarskoj vladi, koja je po Hrvatsko-ugarskoj nagodbi upravljala gospodarskim poslovima u Hrvatskoj od 1868. godine. Iako su se gospodarske podružnice po odobrenju iz Beča 1873. mogle osamostaliti, to nije mnogo značilo jer je Zemaljska vlada imala strogo ograničen proračun koji nije omogućio financiranje gospodarskih poslova.

Gospodarski rad svećenika narodnjaka ne gledaju blagonaklono mađaroni na vlasti bojeći se spoznaje naroda da se vlast premalo brine za njihovu gospodarsku naobrazbu. No niže svećenstvo i dalje uporno objašnjava u svojoj sredini kako treba obrađivati polja i vinograde, saditi kumpir i kukuruz. U vrijeme dok je bio financijski

77 *Katalog Prve dalmatinsko-hrvatske-slavonske izložbe 1864.*, Zagreb, 1862, pod br. 836 i 838, 1887... Neki Josip Švelec iz Zlatara izložio je četiri vrste brašna (br. 837). Pod imenom Ljubosava Švelac iz Martinske Vesi »izložen je sladki sir i mohat, guskina jaja i ocar« (br. 1885).

78 Isto, br. 826.

79 Isto, br. 1536.

80 *Katalog*, br. 2137. Ljuboslava Švelac izlaže posavski riganski i američanski lan, a nošnju pod br. 3646.

81 *Katalog*, br. 3510. Zbog svojih znanja o ratarstvu vjerojatno je kod toga sudjelovao i Vilko Švelec.

82 *Katalog*, 3605., str. 83. Szabo, Agneza, *Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860-1873. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb, 1994., br. 27., str. 221 i 225.

84 *Gospodarski list*, 12 (1864.), br. 1.

85 *Gospodarski list*, 17 (1869.), br. 1.

86 Švelčevu ostavštinu nakon smrti preuzela je njegova sestra Antonija. Švelec je napisao da je u Švelčevoj arhivi našao mnogo vrijedna materijala među kojim i *Memorabilia parochiae Martinska ves, Rodoslovje i djelovanje svetaca od sv. Petra do Bonifacia V (41. – 625. poslije Krista), Crkvenu povijest, Seljaci u Solunu* te neke etruske natpise. Hefeje je zapisao da je čuo da će Švelčeva sestra predati ovaj materijal Rikardu Filipašiću. Međutim mi danas ne znamo gdje je taj materijal danas pohranjen i je li očuvan.

87 Zorko, Đurđa – Jagatić-Borić, Jasminka, *Sisački biografski leksikon*, Narodna knjižnica i čitaonica Sisak, Sisak, 2006., str. 318.

88 *Gospodarski list*, 19 (1871.), br. 47, str. 188.

89 *Gospodarski list*, 20 (1872.), br. 24, str. 96. Knjižica je bila izložena na izložbi ugoditelja Puntijara od 26. siječnja do 31. ožujka 2007. u Etnografskom muzeju u Zagrebu. Knjiga ima vrlo neugledne sive korice i trebalo ju je posebno istaknuti s obzirom na njezinu rijetkost.

ravnatelj (od 1868.), a 1871. – 1873. i namjesnik banske časti, odnosno banski povjerenik, Antun Vakanović zahtijeva da se otpuste župnici koji nisu mađaroni jer da negativno djeluju na narod pa su Josip Šavor, Beruta, Vončina u Lukovdolu i drugi pali u nemilost.⁹⁰ S velikom pozornošću Vlada u Zagrebu prati čak i rad pravoslavnoga bosanskog arhimandrita Vase Pelagića koji je napisao savjetnik za život puka i koji je svukao svećeničko ruho kako bi mogao obilaziti i poučavati narod u Srijemu, Vojvodini i Srbiji. Ta se aktivnost smatrala opasnom za narušavanje ravnoteže na Balkanu pa je rad svećenstva obiju vjera stavljen pod kontrolu vlasti i svećenstvo je dalje moglo djelovati u puku samo preko gospodarskih podružnica Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva.

Švelec je pisao u *Pučkom prijatelju*, a do uredništva tog lista došao je preko svećenika **Milana Kučenjaka**, rođena 1844. u Nedelišću, koji je kao i Švelec završio bogosloviju u Zagrebu te je bio zaređen 1866. nakon što je jedno vrijeme bio prefekt plemićkoga konvikta u Zagrebu. Godine 1867. imenovan je kapelanom u Varaždinu, 1871. imenovan je za župnika pod Belom, a 1883. dobio je župu u Ivancu, gdje je ostao punih 27 godina. Godine 1910. imenovan je kanonikom Čazmanskoga zbornoga kaptola te je umro u Varaždinu 16. siječnja 1922. Kučenjak se počeo javljati raznim priložima u *Pučkom prijatelju* već 1869. godine. Pisao je članke razne vrste pa i gospodarske.⁹¹ Kao i Švelec, i on je objavio više velikih radova o gospodarstvu, i to *Pčelarstvo* 1877., *Govedarstvo* 1879. Bio je dugo godina predsjednik gospodarske podružnice Gospodarskog društva za Ivanec i tajnik gospodarske podružnice za Varaždin. Živio je mnogo dulje nego Švelec, pisao je i o planinarstvu, a dugovječnost mu je osigurala određeno priznanje javnosti jer se isticao kao pravaš pa mu je utjecaj na cjelokupan kulturni, društveni i gospodarski život od 1873. do 1918. vrlo velik.

Švelčev put slijedi, a možda mu i prethodi, i zelinski župnik **Dragutin Stražimir**, koji se jav-

lja kao član Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva i župnik u Donjoj Zelini 1853.⁹² Za razliku od Križevčanina Vilima Švelca, Velikobukovčanin Dragutin Stražimir, dugo godina svećenik u Zelini (prije promjene imena: Karl Richter), uživao je veću podršku i bana Ivana Mažuranića i članova Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva jer je bio voditelj gospodarske podružnice u Zelini te je ušao u gospodarsku historiografiju kao znamenita i spomena vrijedna osoba. Danas se poštuje kao stvaratelj prve knjige o vinogradarstvu na hrvatskom jeziku. No manje je poznato da je on objavio i knjigu *Težak*. Ta je knjiga izišla troškom *Pučkog prijatelja*.⁹³ *Težak* prevladava u odnosu na *Seljaka*. *Težak* su kupili M. Crkvenac, kapelan u Samoboru, Nikola Kos, gradski bilježnik u Petrinji, i drugi.⁹⁴ *Težak* Dragutina Stražimira bio je već u kolovozu 1873. rasprodan te je objavljeno drugo izdanje pa se i dalje prodavao za 5 novčića u knjižari Platzer i dr. u Varaždinu.⁹⁵ No Dragutin Stražimir na gospodarskom odsjeku na koji ga je imenovao Mažuranić, preporučuje svoju knjigu dok Valdec govori o krumpiru a Barabaš o veterini.⁹⁶ Ban namješta Stojanovića u Senju. Bolja Stražimirova reklama i podrška Mažuranićeve vlade stavile su na stranu knjigu Vilima Švelca, kojemu crkveni vrh još nije mogao zaboraviti mladenačko djelovanje. No usporedba svih triju knjiga: Švelčeva *Seljaka*, Stražimirova *Težaka* i Stojanovićeve *Uzornog ratara*, pokazuje da su gotovo iste kvalitete, s brojnim praktičnim i vrlo upotrebljivim savjetima.

Međutim i Švelčeva knjiga *Seljak* prodaje se još i 1876. za 50 novčića, a Zemaljska vlada prepo-

90 Hrvatski državni arhiv, Vakanović-Simić, kut. 1, pismo Ladislava Kukuljevića 11. ožujka 1872. Antunu Vakanoviću.

91 Bartolić, Zvonimir, *Međimursko pitanje i hrvatski narodni pokret međimurskih Hrvata 1851. – 1918.*, u: Bartolić, Zvonimir, *Sjevernohrvatske teme, VI., Hrvatski narodni pokret međimurskih Hrvata – Luka Purić*, Naklada »Dr. Feletar«, Zagreb, 2001., str. 96.

92 *Gospodarske novine*, 1 (1853.), br. 51, str. 243. Vidi Kolar-Dimitrijević, Mira, *Posjetnica pučkog pisca Dragutina Stražimira*, u: Gulin, Ante (gl. ur.), *Sveti Ivan Zelina i zelinski kraj u prošlosti, zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 15. prosinca 2000. u Sv. Ivanu Zelini*, I, Zagreb, 2003., str. 347 – 359; Kolar-Dimitrijević, Mira, *Prilog boljem poznavanju života i rada kanonika i poljoprivrednog pisca Dragutina Stražimira*. U pripremi za tisak u: *Zbornik Sv. Ivan Zelina*, II, Zagreb, 2010.

93 Prodajna joj je cijena bila 5 novčića. (*Pučki prijatelj*, 7 (1873.), br. 10, str. 83.) *Pučki prijatelj* obavješćuje da je tu knjigu kupio i Miroslavljević, kapelan u Rešetarima, Franjo Kvirin, narodni zastupnik u Slatini. 100 komada kupila je župa sv. Ivana. Kupio ju je i Stjepan Mlinarić, župnik u Dubravi, J. Iskra u Jeljšanima u Istri 10 komada, Stjepan Gabrić, učitelj u Otočcu 10 komada. (*Pučki prijatelj*, 14, 11. travnja 1873.; 15, 18. travnja 1873., 16, 25. travnja 1873.)

94 Kupio ga je i Pavao Piplović iz Podgorice. I župnik Jagić u Sv. Šimunu kupio je 20 komada (*Pučki prijatelj*, 7 (1873.), br. 20, 22, 25).

95 *Pučki prijatelj*, 7 (1873.), br. 29, str. 214.

96 *Pučki prijatelj*, 9 (1873.), br. 35.

ručuje da se daje za nagradu najboljim učenicima pučkih učiona.⁹⁷

Švelec, koji je mrtav od godine 1871., sve se više zaboravlja. No ni učitelji ni svećenici nisu Mažuraniću bili zanimljivi jer nisu imali kapital za pokretanje gospodarstva. To se vidi kod analize vijeća koje se trebalo baviti gospodarskim pitanjima. Godine 1877. Mažuranić osniva Zemaljsko kulturno vijeće, što je prikriven naziv za gospodarsko vijeće. U to su vijeće ušli Gjuro Pajanović, vlastelin u Topolovcu, Nikola Kiepach, vlastelin u Krapini, Kažimir Jelačić, vlastelin u Zlataru, Rikard Sermage, vlastelin u Oroslavju, Dragutin Kiš, vlastelin u Šaulovcu, Ladislav Kukuljević, vlastelin u Ivancu, barun Gjuro Rauch, vlastelin u Martijancu, Ferdinand Inkey, vlastelin u Rasinji, Antun Jančarić, općinski načelnik u Drnju, Ivan Matunci, časnik u Novoj Gradiški, Marcel Kiepach, vlastelin u Križevcima, Žiga Šugh, vlastelin u Preseki, Stjepan Gjurgjević, posjednik u Pitomači, Virgil Malin, nadšumar imovne općine đurđevačke, Eduard Nöttig, ekonom u Đurđevcu, Miroslav Špun Strižić, posjednik u Požegi, Aladar Janković, vlastelin u Cabuni, Hinko Kopp, upravitelj virovitičkog vlastelinstva, Franjo Barlović i Mirko Horvat, posjednici u Đakovu, Pavle Pejačević, veleposjednik u Podgoraču, Vasilije Muačević, upravnik vlastelinstva u Dalju, Adolf grof Pejačević, vlastelin u Osijeku, Pavle Arsenović, predsjednik vinarskog društva u Iloku, te Stjepan Janči, posjednik u Rumi.⁹⁸

Iz toga se vidi da je Ivan Mažuranić nastojao smanjiti ulogu katoličkog svećenstva u poučavanju seljaka naprednu gospodarstvu i prenio taj zadatak na učitelje i škole. Svećenstvu je prepustio gospodarenje na velikim crkvenim, biskupskim, kanoničkim ili župnim posjedima.⁹⁹

Zaključak

Vilim Švelec nije bio prvi svećenik koji je poučavao svoje župljane u Martinskoj Vesi u gospodarstvu, osobito poljoprivredi, ali je bio prvi Križevčanin koji je i prije osnutka križevačkoga

Gospodarskog učilišta širio ideje racionalna i napredna gospodarstva preuzevši u Martinskoj Vesi zadaću koju su do 1848. vršili veleposjedi. Iako nije bio školovani gospodarski stručnjak, on je iz knjiga i *Gospodarskog lista* vadio ono što je mogao korisno upotrijebiti u svojoj župi te se time uvrstio u kolo svećenika koji su poučavali narod u naprednu gospodarenju.

Summary

Priest Vilim Švelec and educating Croatian peasantry in economy in 19th century

Key words: Vilim Švelec, priest, Križevci, Martinska Ves, husbandry.

Vilim (Vilhelm) Švelec was born in Križevci on 26 October, 1826, and died in Martinska Ves on 14 November, 1871. Because he wanted a reform of the Catholic Church, the heads of the Church assigned to him a parish in Martinska Ves near Sisak where he was isolated in his activities. That oriented him towards solving problems that were causing trouble to the peasantry in Martinska Ves. He instructed the peasantry in advanced husbandry and influenced elementary school students in the same manner, building, as a consequence, a basis from which Stjepan Radić, who attended elementary school there, drew inspiration. This paper tries to explore the great role of the Catholic priesthood during the time of the development of the husbandry and until the time when this role got lost to teachers.

Vilim Švelec was not the first priest who instructed his parishioners in husbandry, especially agriculture, but was, however, the first citizen of Križevci who, before the foundation of the college of agriculture in Križevci, spread the ideas of a rational and advanced husbandry. Having undertaken a task that in the area of Martinska Ves was carried out by large estates until 1848, he most certainly left an imprint with his activities in the area where Antun and Stjepan Radić were born, who also attended elementary school there. Although he was not an educated expert on husbandry, he extracted from books and *Gospodarski list* everything that he could use in his parish. By doing so, he joined the priests who instructed the people in advanced husbandry.

⁹⁷ *Pučki prijatelj*, 7 (1873.), br. 29, str. 117. Knjiga se mogla dobiti kod B. Francelja koji vodi Varaždinsko učiteljsko društvo.

⁹⁸ *Zemaljsko kulturno vijeće, Gospodarski list*, 25/1877. br. 5, str. 39.

⁹⁹ Jedno od najvećih i najbolje uređenih imao je biskup Josip Juraj Strossmayer u Đakovu.